

Kadınların Tarihinden Dersler: Feminist Bir Sosyoloji İçin Notlar

Ayşe Durakbaşı

Prof. Dr.
Marmara Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

Özet: Çalışmanın temel amacı; sosyolojinin temel konularından biri olan "sosyal tabakalaşma ve sınıf analizi" için, feminist tarih çalışmalarının ve genel olarak feminist eleştirel bakış açısının katkılarıyla, feminist bir sosyolojinin imkânlarını araştırmaktır. Çalışmanın çözümlenmeleri nitel tekniklere dayandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, sosyoloji, feminist sosyoloji, sınıf analizi, kadın araştırmaları

Lessons from the History of Women: Notes on a Feminist Sociology

Abstract: The basic goal of the study is to search for the possibility of a feminist sociology from the perspectives of feminist history studies and critical feminist approach, particularly in the areas of social stratification and class analysis, which are among the basic subjects of sociological studies. The article is based on qualitative methods in its analysis.

Keywords: Feminism, sociology, feminist sociology, class analysis, woman studies

Giriş

Türkiye’de Kadın Araştırmaları’nın sosyal bilimler içinde otuz yılı aşkın bir geçmişi var; bu alanda Türkiye toplumunda kadının statüsünü ve toplumsal değişme ile birlikte bu statünün nasıl değiştiğini irdeleyen çok sayıda çalışma var. Bu birikimi değerlendiren çalışmalar da yapıldı ve Türkiye’de kadın araştırmalarının tarihine ilişkin genel eğilimler belirlendi (Özbay, 1990; Y.Ecevit, 1996). Kadınların tarihi ya da feminist tarihe ilişkin çalışmaları gözden geçirdiğimizde, bu alanın henüz öncü kadınların biyografileri ve Türkiye’de kadın hareketinin tarihi üzerine yapılan birkaç araştırma ile sınırlı olduğunu görüyoruz; Türkiye’nin toplumsal tarihini toplumsal cinsiyet boyutuyla analiz eden çalışmalar ise sayıca çok az. Bu yazıda genelde feminist tarih yazımının temel meselelerine vurgu yaparak,

kadınların tarihinden sosyolojik analiz için çıkarabileceğimiz bazı sonuçları belirtmek istiyorum. Benim görüşüme göre, Türkiye’de yapılan kadın konulu araştırmalar, var olan disiplinlerin temel kavramlarını sorgulamakta, genel olarak feminist eleştiri alanı oluşturmakta ve feminist politikalar üretmekte çekingen kalmaktadır. Kadın konulu çalışmalar sayısal olarak artmakla birlikte, bu niceliksel artış, niteliksel bir sıçrama ile mevcut erkek-egemen bilim ve bilgi yapılarına karşı nitelikli alternatifler oluşturmadıkça, bu çalışmalar “kadın çalışmaları” adlandırılmasıyla kenara itilmeye ya da kenarda kalmaya mahkûm olacaktır.

Bugün birçok Batı ülkesinde feminist perspektifin katkılarını görmezden gelen araştırmalar, bilimsel olarak eksik diye nitelenmektedir; bizim ülkemizde akademik çevreler içinde ve dışında çok ünlü kalemler ve bilim adamları (ve bazen da bilim kadınları!) açıkça anti-feminizm yapabilmekte ve bu nedenle bilimsel-akademik kimlikleri zarar görmemektedir. Önümüzde feminist eleştiri alanında önemli bir hedefin bu körlüğü ve kara cehaleti gözler önüne sermek ve feminist perspektifi görmezden gelen bilimin eksik bilim olduğunu ortaya koymak olduğunu düşünüyorum. ‘Kadın çalışmaları’nın gettolaşması, marjinalleşmesi veya güdümlü siyasetin hizmetine sunulma tehlikesine karşı, toplumsal ilişkilerin analizinde ‘toplumsal cinsiyet’ (gender) boyutunu gündeme getirerek, ‘toplumsal cinsiyet çalışmaları’nı toplumbilimsel çalışmaların ya da gitgide interdisipliner bir nitelik kazanan ‘kültürel çalışmalar’ın vazgeçilmez bir alt dalı olarak meşrulaştırmak önem kazanıyor.

Feminist çalışmalarda inceleme nesnelere olarak kadınları, kadınların toplumsal süreçlerde yer alma biçimlerini, etkinliklerini görünür kılmak, kadınların politik bir özneye dönüşmesi açısından feminist harekete önemli katkılarda bulundu. ‘Kadın Çalışmaları’ndan sonra ‘toplumsal cinsiyet çalışmaları’na yönelmenin de aslında bu akademik alanı kaçınılmaz olarak siyasetten arındıracağını düşünmek bence doğru değil. Tam tersine, toplumsal cinsiyete ilişkin bir sürü ideolojik kurgunun üretildiği, yaygınlaştırıldığı bir zamanda, kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinin bazı ahlaki yargılar ve kalıplarla nasıl doğallaştırıldığını, ancak bu kategorilerin tarihsel olarak nasıl üretildiğini çözümleyerek açığa çıkarabileceğimizi ve bu bilimsel çabanın doğrudan *politik bir eylem* olarak algılanması gerektiğini savunuyorum. Bu çalışmalar, cinsiyetçi örüntüleri çözücü ve önerilen toplumsal cinsiyet modellerinin ve değerlerinin gizemini parçalayıcı niteliklerinden dolayı ister istemez *politik* bir nitelik taşıyacaktır.

Kadınların Tarihinden Feminist Sosyolojiye: ‘Toplumsal’ı Nasıl Yazmalı?

Cinsiyet-kör yaklaşımlar yerine cinsiyetin farkında olan yaklaşımlar, kadınların bir cins grubu olarak düşünülmesini, görünür kılınmasını ve tarihsel özneler olarak tarih yazımına katılmasını sağlarken, bir yandan da ‘kadınlar’a ya da çoğu zaman “doğal” bir kategori olarak ele alınan “kadın’a tarih kattı” (Bock, 1987; 1989; 1991). Feminist tarih araştırmalarıyla beslenen feminist

eleştirel yaklaşımlar, çoğu zaman ataerkil kültürel kalıplar ve kurumsal pratiklerle biçimlenen toplumsal cinsiyet tanımlarını gözden geçirdiler; böylece cinsiyetlere ilişkin kabulleri sorgulayan yeni bir kültür eleştirisi alanı oluştu.

Kültür, kadınları belirli toplumsal alanlara yerleştiren, toplumsal cinsiyetleri ayrıştıran sistemleri, "toplumsal cinsiyet rejimleri" aracılığıyla kurar ve gözetir. Kültür ile kadınlık arasındaki ilişki, feminist kuramcılar tarafından çok çeşitli boyutlarıyla tartışılmıştır. Kadınlar bir yandan özellikle çocukların sosyalizasyonundaki rolleri nedeniyle kültürün taşıyıcıları konumdadırlar; ama bir yandan da "kadın kültürü", erkek-egemen kültür içinde hep ikincil kalmıştır. Kadınlar dünyasının değerleri, ürünleri, yaratıları, genellikle kamusal bir değer kazanmaz; görünür değildir; yüksek kültürün yapıtlarına dönüşmesi de her zaman mümkün olmaz. Kadınlar, çoğu zaman salt sözlü kültürün anonim özneleri olarak kültür tarihi içinde yer alırlar. Bu nedenle, kadınların kültürünün, kadınların tarihinin yine kadınlar tarafından yazılması; ya da kadınların kültüre ve tarihe yazılması; kültürün, tarihin ve "toplumsal"a ilişkin her alanın bilgisinin yeniden yazılması anlamına gelir; bu da yeni bir sosyolojiyi, ya da sosyolojik düşünme biçimini gerektirir. Özellikle Amerikan kadın tarihi çalışmalarında, "cinsiyete göre ayrılmış sosyal alanlar" tartışması içinde, kadınların alanı, kadınların kadınlarla kurdukları ilişkilere dair keşfettikleri ve yeniden değer atfettikleri bir sosyal alan, eril iktidar yapılarına karşı alternatif bir güçlenme alanı olarak değerlendirilmiştir; Britanya'da ise feminist tarihçiler, Viktoria dönemi "evin içinde Melek" diye nitelenen püriten kadınlık idealinin ve evi kutsayan evcil ideolojinin kadınlar açısından nasıl kısıtlayıcı ve baskıcı olduğunu açığa çıkarmayı ve "kadın kültürü"ne eleştirel yaklaşmayı tercih etmişlerdir (Davidoff, 1994: 13); demek ki, "ev"in anlamı ve eve ilişkin kültürel ve ideolojik değerler de görelidir ve "kadınların alanı", kadınların "doğası"na atfedilerek evrenselleştirilemez. Kültürün yazımına ilişkin tartışmalarda, feminist araştırmacılar, öncelikle kadınları, kadın alanlarını, kadınlara özgü bilgiyi ve kadın deneyimlerini tarihselleştirmenin ve görünür kılmanın önemini dile getirmişlerdir. Her türlü feminist epistemoloji ve metodolojinin birinci ilkesi budur. Dorothy Smith'in feminist bir sosyoloji için önerdiği de budur:

"Kadınlar için kurgulanan sosyolojinin kadınların yaşanmış deneyimlerinden, gündelik yaşantılarının gerçekliklerinden başlamasını öneriyorum. Bu sosyolojinin hedefi, 'toplumsal'ı henüz egemenlik ilişkileri içinde tanımlanmamış, yaşama alanının yaşantılarında belirlediği haliyle keşfetmektir. Bu sosyoloji, yalnızca kadınlardan söz etmez. Bunun yerine, her gün - her gece yaşanan gündelik, yerel (lokal) ortamlardan keşfettiklerimizin uzantılarını uzatabilen, kapsamını genişletebilen bir sosyolojiyi, sosyolojik sorgulama ya da düşünme yöntemini bulmaya çalışır" (Smith,1999: 74; çeviri yazara aittir).

"Toplumsal"ı nasıl yazmalı? Dorothy Smith'in sorduğu soruyu böyle soralım. Bu sorunun cevabına yönelik olarak, feminist teorinin çok yeni

ufuklar açtığını düşünüyorum; yani, "kamusal"ın dışında bir "toplumsal"ın keşfi, feminist araştırmalar sayesinde oldu. Kurucu babalardan Simmel gibi daha gündelik sosyalliklere önem veren sosyologlardan söz edebiliriz belki. Yine de özellikle feminist araştırmacılar, kadınların "toplumsal"ın kurucuları olarak keşfedilmesini sağladılar; hemen bütün feminist çalışmalarda vurgulanan bir özellik, "kadınları görünür kılmak" olduğundan, kadınların da "toplumsal"ın kurucuları arasında önemli bir role sahip oldukları da ortaya çıkarılmış oluyor. Kadınları görünür kılmaya başladığınızda, birdenbire bakıyorsunuz, hiç bu sorular sorulmamış ki; önceden bu gözle, bu bakışla hiç yazılmamış ki! Birdenbire her şey apaçık görülür oluyor ve her şey başka türlü yazılmaya başlıyor. Kadınların etkinlikleri, kadınların dünyası, kadınların toplumsal varlık olarak keşfi, Smith' in dediği gibi, sosyolojinin klasik metinlerindeki nesnelleştirilmiş ilişkileri analiz eden, nesnel ve uzak bir sosyolojik anlatım yerine gündelik hayatın içinde vücut bulan, bedensel olarak yaşantılanan toplumsal dünyanın deneyimlerinin anlatımını ön plana çıkarıyor. Demek ki, "toplumsal"ı anlamaya çalışırken bu bedensel yaşamlara, bedensel yaşantılarda vücut bulan toplumsallıklara bakacağız.

Smith, gündelik hayatın sosyolojisinden, gündelik hayat ya da yerel ilişkiler analizinden başlayan sosyolojiden söz ediyor; yani bizim uzağımızdaki sosyolojik soyutlamalardan, analitik kategorilerden oluşan bir sosyolojiden değil de; doğrudan buradan, yerel deneyimden başlayan bir sosyolojiden söz ediyor. Yerel toplumsal mekânlar, bu mekânlarda yaşayanlar arasındaki ilişkiler, bu ilişkileri haritalandırmak, bunları bir haritaya dökmek, hem 'toplumsal'a ilişkin bilgi üretimi için hem de harita nasıl işe yarıyorsa öyle işe yarayabilir; bu ilişkiler içindeki insanlar, kendi konumlarını birdenbire başka görmeye başlarlar. Kendi konumlarıyla ilgili diğerleri ile ilişkilerin çeşitli boyutlarını, birdenbire çözümlenebilirler; haritayı, aynı zamanda politik bir yol aracı, yol gösterici kılavuz olarak da kullanabilirler.

Feminist bir metodoloji için, pozitivist araştırma paradigmasının eleştirisi, belli başlı meselelerden biridir (Wolf, 1996:4). Feminist araştırmacılar, pozitivist araştırma paradigmasının yerleşik kabullerini sorgulamışlar ve feminist araştırmalarda araştırmacının konumunun bilginin üretimindeki katkısına özellikle vurgu yapmışlardır. Araştırma sürecinin değerlerden ve araştırmacının konumsallığından, örneğin siyasi tercihlerinden arındırılması ve çeşitli aşamalara ayrıştırılması; verilerin sayısallaştırılabilir veriler olarak kategorize edilmesi; veri toplama ile veri değerlendirme aşamalarının birbirlerinden tamamıyla ayrılması; tüm verilerin sayılabilir hale getirilmesi; araştırmacı ile araştırılanlar arasındaki ilişkinin dikey, hiyerarşik ve mesafeli bir ilişki olarak kurgulanması gibi birçok konu tartışmalı hale gelmiştir. Feminist araştırmacılar için kadınlar üzerine araştırma yapmak, aynı zamanda, kadınların ataerki kültür ya da egemen sosyal yapı içinde kadın cinsinin ikincil konumuna ilişkin bir sorgulama ve karşı koyma çabasını içerdiğinden, burada "değerden arınmış araştırma" değil; "bilinçli tarafılık", araştırmacı tarafından doğrudan, baştan benimsenen bir tutumdur (Harding, 1995: 42). Araştırma konusu olan kadınların araştırma sürecinde

nesneleştirilmeleri, araştırmacının denetiminde sorulan soruların cevaplayıcılarına indirgenmeleri, feminist etik açısından da sorunlu görülmüştür. Feminist araştırmacılar çoğu zaman araştırma sürecini ve o süreç içindeki yaşantılarını, "ikili bilinç durumu"(Wolf, 1996: 13-14; Mies, 1995: 50-51; Harding, 1995: 41) içersinden değerlendirmişlerdir. Bir yandan araştırdıkları kadınlarla empati kurmaya gayret ederken, bir yandan da 'kadınlık kültürü'nün eleştirel olarak sorgulanmasını hedeflemişlerdir.

Bütün metodoloji meseleleri ya da feminist metodolojiye ilişkin tartışmalar, aslında aynı zamanda feminist epistemoloji meseleleri olarak düşünülebilir. Feminist araştırmacıların, bilginin üretim sürecinde, araştırma sürecindeki deneyimlere, araştırma sürecinin içerisindeki araştırmacının konumu ve konumsallığına, araştırmacı ile araştırılanlar arasındaki ilişkilere yaptıkları vurgu, bu nedenle önemli. Yalnızca feminist araştırmalarda değil, kültürel çalışmalar alanında araştırmacı-araştırılan ilişkisinin eleştirel ve düşünömsel bir bakışla değerlendirilmesi önem kazanıyor. Yalnızca politika üretme anlamında değil, doğrudan toplumsal ilişkilerin işleyişine ilişkin bilginin de bu şekilde daha doğru biçimde üretileceğini iddia edebiliriz. Dorothy Smith'den alıntılanan aşağıdaki paragrafta, feminist bilgi ile feminist politika arasındaki ilişki, "harita" benzetmesi çerçevesinde, çok güzel anlatılıyor:

"Benim önerdiğim, "toplumsal"ı sorgulama yöntemi, insanların gündelik her gün- her gece yaşamları ve yerel pratikleri ile ilgili kendi yetkin bilgilerini, o yerden görülenin ufkunu genişletecek şekilde, her yerel mahalli diğerlerine bağlayan ilişkileri haritalandırarak genişletecektir.

Bir harita gibi, insanların yerel yerlerindeki deneyimlerini içeriden indeksleyecek ve toplumsal egemenlik ilişkilerine ve ekonomiye nasıl bağlarla bağlanmış olduğumuzu görölür kılacaktır.

Ve bu sorgulama çalışmasının bir kısmı, aynen bir haritanın çizilmesinde olduğu gibi teknik bir iş olmakla birlikte, onun ürünü, aynen bir harita gibi, sıradan insanlar için erişilebilir ve kullanılabilir olmalıdır" (Smith, 1999: 94-95; çeviri yazara aittir).

Smith'in önerdiği sosyolojide olduğu gibi, bir toplumsal mekânı ve o mekânın insanlarını diğerlerine bağlayarak, bağlantıları haritalandırarak, o gündelik, yerel mekânın, konumun bakış açısını, görüş alanını genişletmek mümkün olabilir (Smith, 1999: 94).

Feminist araştırmacıların sorduğu yeni sorular, getirdiği perspektifler, toplumsal cinsiyet tarihinin önemini ortaya çıkarıyor. Yeni kaynakların keşfi, kuramsal, tarihsel ve gündelik metinler üzerinde yeniden okumalar yapmak önem kazanıyor. Cinsiyete duyarlı yaklaşımlar yalnızca kadınların bir cins grubu olarak düşünülmesini sağlamıyor; aynı zamanda erkeklerin de cins grupları ve cinsel varlıklar olarak inceleme nesnelere dönüştürülmesini mümkün kılıyor; böylece 'kadın alanı' olarak değişmez görülen, doğal kabul edilen ve dolayısıyla tarihsiz kategoriler olarak yerleşikleşen birçok toplumsal

etkinlik ve deneyim alanı şimdi erkekler açısından da sorgulanıyor. Örneğin, "erkeklik" tanımları, genellikle "evin dışında" ya da kamusal etkinliklerle ilintili olsa da ev ve ev yaşamı farklı erkek kimlikleri ve farklı sosyal sınıflardan erkekler için farklı anlamlar yükleniyor; erkeklerin ev içindeki yaşama katılma/katılmama biçimleri farklı "erkeklik" kurgularının önemli bir boyutunu oluşturuyor.

Toplumsal süreçlerin cinsiyet boyutunu gözeten çalışmalar, yalnızca kadınların değil, erkeklerin de cins grupları ve cinsel varlıklar olarak inceleme nesnelere yapılabileceğini gösterdi. Böylece kadın ve erkek kimliklerinin sabit kimlikler değil, tarihsel olarak ve sosyo-kültürel hatta politik olarak değişebilen kimlikler olduğu benimsendi. 'Kadınlık' ve 'erkeklik' kurgularının tarihi, erkeklikle ilgili çalışmaların artmasıyla, şimdiye kadar araştırılmamış birçok sosyal alan, örneğin, askerlik, savaş, eğitim kurumları, spor gibi alanlardaki erkek deneyimlerinin, erkeklerin özel alandaki deneyimlerinin, örneğin babalığın tarihi, inceleme konusu haline geldi. Feminist tarih çalışmaları, özel alanla kamusal alan arasındaki ilişkilerin de çok boyutlu olarak anlaşılmasını sağladı ve genel tarihin yeniden anlaşılmasına olanak verdi.

Sınıfsal Oluşumların Cinsiyet Boyutu

'Toplumsal cinsiyet' (*gender*) kavramının toplum bilimleri alanına girişi, bütün toplumsal süreçlerin cinsiyet gören yaklaşımlarla yeniden analiz edilmesini, cinsiyetlendirilmesini tetikledi. Feminist tarih çalışmaları, kadınlarını tarihini, tarih yazımında ezilenlerin, 'öteki'lerin tarihini gündeme getirirken; aynı zamanda kadınlar arasındaki sınıfsal ve etnik farklılıklar da başka bir araştırma eksenini oluşturdu.

'Toplumsal cinsiyet' ve 'sınıf' konumuna ilişkin özellikler, bazı durumlarda birbirlerini pekiştiren eşitsizliklere dönüşmekte; bazı durumlarda ise çelişik toplumsal konumlanmalar yaratmaktadır. Kadın araştırmaları, cins gruplarının da, toplumsal sınıfların da homojen gruplara tekabül etmediğini göstermiş; toplumsal sınıf deneyimlerinin ve yaşantılarının kadınlar ve erkekler için farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Günümüz toplumlarındaki katmanlaşmaya ilişkin çalışmalar, toplumsal cinsiyet boyutu göze alındığında, toplumsal sınıf tanımlarını gözden geçirmek gerektiğini öne sürmektedir (Crompton, 1998: 96-97) Sınıfla ilgili ampirik çalışmalarda hanenin araştırma birimi olarak seçilmesinde direten J. H. Goldthorpe bile, ilerleyen çalışmalarda, hanenin sınıfsal konumunu belirlemede hane reisi olarak erkeği seçmek yerine, hane gelirine katkısı açısından eşlerden kadın ya da erkeğin mesleki konumunu sınıf belirleyicisi olarak tanımlamayı benimsemiştir (aktaran Savage, 1997: 310).

Feminist kuramcılar, toplumsal sınıf analizlerinde de kadınların unutulmuş bir kategori olduğunu vurguluyorlar. Toplumsal sınıf analizlerine ilişkin kadınlar açısından sorular sormaya başladığınızda, bu alanda da hep

çok eril kurgular ve erkek merkezli analitik yaklaşımların hâkim olduğunu görüyorsunuz. Kadınların ve erkeklerin hangi toplumsal sınıfa mensup oldukları, farklı ölçütlere göre belirleniyor. Toplumsal sınıf, erkekler için sermaye, üretim, piyasa ve iş ve meslekle ilişkili olarak tanımlanırken, kadınlar için aile tarihinin türevi olarak tanımlanıyor (Bock, 1987).

Delphy'nin dediği gibi, "Kadının konumu kavramı, işlemsel bir kategori olarak mevcut değil" (Delphy, 1988: 122); aslında var olan klasik sınıf kuramlarında---tabii, Marx, burada çok önemli bir yerde duruyor--- kadınlar, sınıf analizinin öznesi olarak yoklar.

"Kadının konumu, sosyoloji içersinde, toplumsal tabakalaşma sistemi içinde kişisel bir ilişki tarafından belirlenen ve dolayımlanan bir yere sahip olmakla tanımlanıyor" (Delphy, 1988: 125; çeviri yazara aittir).

Delphy'nin sorduğu soru şu: Endüstriyel ilişkiler ya da mesleklere dayalı bir tabakalaşma sisteminde kadınları ya da nüfusun yaşlılar, gençler gibi diğer bağımlı kesimlerini nasıl yerleştireceğiz? Endüstriyel (büyük ölçüde eril) üretim etkinliklerini temel alan toplumsal sınıf kuramlarında kadınların sınıf konumu da bekâr ya da evli olmalarıyla bağlantılı olarak ve genellikle yakınlarına göre, babalarının ya da kocalarının konumlarıyla tanımlanıyor. Kadınları ancak bu şekilde bir sınıfa dâhil edebiliyoruz; bağımlı oldukları erkekler dolayımıyla sınıf konumlarını tanımlamış oluyoruz. Oysa Delphy, çoğunluk kadınların ücretli emek kategorisinde yer almasalar bile, üretimle olan ilişkilerinin, "ev içi emek" kategorisinde ve "ev içi üretim tarzı" içinde tanımlanabileceğini savunuyor.

"Meslek sahibi olmayan kadınlar, toplumsal tabakalaşmayı belirleyen ekonomik alanın işleyişinin bir parçası değiller. Ancak onların da üretimle bir ilişkileri var; bir geçim araçları var. Fakat onlar, klasik iktisadın, daha doğrusu, klasik olarak tanımlanan iktisadın içinde tanımı olmayan, bir üretim tarzı içinde yer alıyorlar" (Delphy, 1988: 125; çeviri yazara aittir).

Nüfusun geneli düşünüldüğünde, gerçekten de, özellikle ev kadınlarının "iş"le ilişkileri de erkeklerden farklı olduğunu gözlemliyoruz; çünkü bu kadınlar, yaptıkları işleri kazanç getirse dahi iş olarak nitelenmemek eğilimindedirler (Kümbetoğlu, 1994). Özellikle Türkiye gibi ev kadınlığının oldukça yüceltiildiği toplumlarda, kadınlar daha çok ev kadınlıklarıyla övünüyorlar. 'Kadın' ve 'iş'le ilgili tarihsel ve güncel çalışmalar, kapitalist pazarda 'iş' diye nitelenmeyen ama hane gelirine çok önemli katkılar sağlayan, kadınlara ilişkin iş ve uğraş kategorilerini ortaya çıkardı (Hattatoğlu, D. & Işık, S. Nazik& Erendil-Türkün, Asuman; 2002: 48-53). Ev kadınları üzerine yapılan çalışmalar ise bu kategorinin de aslında homojen bir kategori olmadığını ve toplumsal sınıf yaşantıları ile farklı ev kadınlığı türleri arasında çok yakından bir ilişki olduğunu gösteriyor (Özbay, 1982).

Kadınların ücretli işgücüne katılımlarıyla birlikte yeni sorular sormaya başlandı. Bir yandan işgücü piyasasının cinsiyet eşitsizliği barındıran kurumsallaşmış yapısı, istihdamın yapılanmasındaki cinsiyetçi segregasyon, feminist eleştirinin konusu oldu; bir yandan da ortak nesnel ölçütlere göre aynı toplumsal sınıf içinde kategorize edilen kadınlar ve erkeklerin, belirlenen toplumsal sınıfın kaynaklarından eşit biçimde yararlanmadıkları da vurgulandı (Walby, 1986; Crompton & Anderson, 1990; aktaran Crompton 1998: 93-94). Hane ya da aile, araştırma birimi olarak ele alındığında, karı-koca arasındaki ilişkinin bir eşitler-arası ilişkisi olarak ele alındığı, oysa çoğu zaman, örneğin, hane geliri üzerindeki denetim ya da hane içinde ev içi emek kullanımı konusunda eşitsizliğin hüküm sürdüğü öne sürüldü (Acker, 1973; aktaran Delphy, 1999: 95-96)

Bu feminist eleştirel perspektifler doğrultusunda, toplumsal cinsiyet boyutunu sınıf çalışmalarına kattığımızda, örneğin, aynı haneden kadınlarla erkekler, farklı sosyal sınıflara dâhil olabilirler; özellikle niceliksel çalışmalarda, farklı sınıflarda kodlanmış olabilirler. Bu tür ampirik (görgül) çalışmalarda meslek, bir kriter olarak ele alınıyor. Kadınların kendileri ücretli emek piyasasına dâhil olduklarında, kendilerine ait bir sınıf konumundan söz edilebiliyor. Benzer meslek kategorilerinin 'sınıfsal getirileri' kadınlar ve erkekler için farklı olabiliyor. Örneğin, 'ofis işleri'nde çalışanlardan erkekler, çoğu zaman yönetim kademelerini hedefleyip kadınlara göre daha kolay bu kademelere yükselebiliyorlar; kadınlar ise çoğu zaman fazla yükselme şansı olmayan pozisyonlarda emekli oluncaya kadar çalışıyorlar (Crompton, 1998: 95).

Toplumsal sınıfların kendi içindeki alt kademelerle ilgili ayrıntılı ampirik çalışmalarda, örneğin, alt ve orta kademe sekretarya işleri, bir yandan bu işler için istenen becerilerin sıradanlaşması ile statü kaybederken bir yandan da bu alt kademelerin giderek daha da kadın-yoğun işler halini aldığını görüyoruz; belirli işlerin 'femininizasyonu' diye bir süreçten söz edilebiliyor (Saunders, 1990: 98, 102).

Şunu soruyor, Christine Delphy: Bir şekilde erkeklerin meslekleri, onların sınıf konumuna ilişkin bir gösterge sayılıyor; ancak toplumsal kökenleri, aile kökenleri, sınıf bileşeni olarak çok fazla gündeme getirilmiyor. Hâlbuki bu, bir kadın için hemen akla gelen bir konu ve 'sınıf onuru' olarak belirleyici olabiliyor; kadınların toplumsal kökenleri ve içinde yetiştikleri toplumsal ortam, çoğu zaman mesleklerinden daha önemli sayılabiliyor (Delphy, 1999: 101).

Bu tür sorgulamalar, sınıf analizlerine şöyle bir katkı getirdi belki de: Üretim sürecindeki konumlar yerine, ya da bunların yanı sıra, sınıf yaşantılarına dayanan sınıf tanımları önem kazanmaya başladı; tüketim alanındaki, daha önce sosyal statü faktörü olarak ele alınan birçok toplumsal özellik, toplumsal sınıfların tanımı içine dâhil edilmeye başlandı (Davidoff, 1986; Davidoff and Hall, 1987; Hall, 1992). Çünkü insan gruplarının birbirlerinden farklılıklarını algılamaları daha çok bu alanda hissediliyor.

Bu tür bir analiz için Pierre Bourdieu'nün habitus kavramından yararlanılabilir. Habitus kavramı, sosyal sınıf analizlerinde, sosyal sınıfların sosyo-kültürel boyutlarını ön plana çıkarmaktadır. Buna göre, sosyal sınıflar, salt üretim süreçlerindeki konumlanma ile anlatılamazlar; toplumsal uzamda yer alış biçimleri ve sosyal sınıf gruplarının yaşama kültürleri ve o grupların kendilerini algılayış ve diğerlerinden ayırt etme pratikleri, onları birbirlerinden ayırt eder ve tanımlar. Bourdieu'ye göre, habitus, bir toplumsal grubun tüketim pratikleri, beğenileri ve yaşam üslupları ile yani o grubun kendisini diğer toplumsal sınıf ve gruplardan ayırıcı pratikleri ile ilgilidir.

Bourdieu, toplumsal uzam içinde değişik farklılaştırma ölçütleri, ya da eyleyicilerin sahip oldukları sermayelerinin türüne göre, esas olarak ekonomik ve kültürel sermayelerinin görece ağırlıklarına göre konumlanırlar. Habitus, esas olarak Bourdieu'nün geliştirdiği 'La Distinction diyagramı'ndaki farklı toplumsal konumlara denk düşen, farklı yaşam üsluplarını ifade eden "yaşam tarzları uzamı"ndaki yer alışlara işaret etmektedir (Bourdieu, 1989; Bourdieu, 1995: 21).

Habitus kavramının işlevlerinden biri, özel bir eyleyicinin ya da bir eyleyiciler sınıfının (Balzac ve Flaubert'in dekor betimlemeleri aracılığıyla önerdikleri - Goriot Baba'daki Vauquer pansiyonu ya da Duygusal Eğitim'in farklı kahramanları tarafından tüketilen yiyecek ve içecekler gibi-ve o dekorda yaşayan kahramanı çağrıştıranın bir yöntemi olan) pratikleriyle, mallarını/varlıklarını birleştiren üslup birliğini aktarabilmektir...

"Habituslar, ayrı ve ayırıcı pratikler doğurur-bir işçinin yediği şey, özellikle de yeme biçimi, yaptığı spor ve yapma biçimi, siyasal kanaatleri ve bu kanaatleri ifade etme biçimi, sanayici patronun bunlara tekabül eden tüketimleri ve etkinliklerinden sistematik olarak farklıdır; ancak bunlar, aynı zamanda da, sınıflandırıcı şemalardır, farklı sınıflandırma ilkeleri, farklı görü ve bölünme ilkeleri, farklı zevklerdir. İyi ile kötü olanın, güzel ile çirkin olanın, saygın ile kaba olanın, vb. arasında farklılıklar görürler ama bunlar aynı farklılıklar değildir. Örneğin, aynı davranış ya da aynı eşya birisine saygın, diğerine fazla iddialı ya da gösterişli, bir üçüncüye de çok kaba görünebilir" (Bourdieu, 1995: 23).

Bourdieu'nün toplumsal konumlanmalarla ilgili işaret ettiği bir başka önemli boyut, simgesel uzam içindeki konumlanmadır. Bu da çeşitli eyleyiciler ve eyleyiciler gruplarının kendilerini ve diğerlerini algılama kategorileri ile ilintilidir. Burada adeta farklılaştırmanın dili oluşur; üretilen ayırıcı imler, toplumsal uzam içinde çeşitli mesafeler ve yakınlaşmalar kurar.

Örneğin, bir kişi bir sınıfın belirleyici bir özelliği üzerine konuştuğunda bu kişi sadece bu grubu tanımlamaz ya da kendi malları (varlıkları) üzerine bilgi vermez; aynı zamanda kendisinin veya diğer insanların yargılarını ve varlıklarını yönlendiren kuralları adlandırmaya çalışır (Bourdieu, 1989).

"...her türlü seçkinlik arayışının dışında, halk sınıflarını ayrıcalıklı sınıflardan ayıran ve ayrıcalıklı sınıfların içinde de bütün bir yaşam tarzı evreniyle birbirinden ayrılmış fraksiyonları ayırt eden şey, özellikle habitus'un ayrıcalıklı boyutu olarak, insanın kendi gövdesiyle ilişkisidir" (Bourdieu, 1997: 176).

"Habitus, kelimenin de belirttiği gibi, edinilmiş olan, ama sürekli yatkinlikler biçiminde vücutta kalıcı şekilde cisimleşmiş olan şeydir" (Bourdieu, 1997: 122).

Bourdieu'nün habitus ile gövdeye ilişkin pratikler arasında kurduğu ilişki ve Smith'in gündelik, bedensel yaşantılara yaptığı vurgu, özellikle kadınların bu alandaki etkinliklerini gözlemlememiz için sorular sormamızı sağlıyor. Kadınların toplumsal sınıfların 'habitus'ünü oluşturma etkinliklerini, buradan yola çıkarak betimleyebiliriz. Eşrafa ilişkin yakın zamanda bitirdiğimiz bir araştırmada, eşrafın bir yandan halk sınıflarıyla iç içe bir yaşantı sürerken, özellikle eşraf kadınları tarafından ayrıştırıcı imlerin nasıl yaratıldığını gözlemledik; eşrafı halk sınıflarından ve diğer seçkin sınıflardan ayıran, ayrıştıran özellikleri, böyle bir kuramsal ve metodolojik çerçeve kapsamında tartışırken, sınıfsal pratikler içinde kadınların etkinliklerini göz ardı ettiğimizde, sosyal sınıf analizinin önemli bir boyutunu atlamış olacağımızı gördük (Durakbaşı, Karadağ, Özsan, 2008; Durakbaşı, 2009). Ferhunde Özbay'ın yıllar önce yazmış olduğu bir makale (Özbay, 1982) farklı ev kadınlığı pozisyonları ile ev işlerinin yapılmasında kullanılan farklı emek formları, ev işlerinin ev halkı tarafından paylaşımı, işbölümü formları gibi sosyal sınıf yaşantılarının analizinde daha önce göz ardı edilmiş alanları deşmemiz için esin kaynağı oldu. Geçmişte özellikle eşraf ailelerinde ev içindeki hizmetlerde kullanılan, evde büyütülen "evlatlıklar" üzerine araştırma yapmak (Özbay, 1999; Durakbaşı, 2009) ise ağırlıklı olarak kadınlar tarafından kurulan ve sürdürülen toplumsal ağların, yetiştirilen evlatlıklarla kurulan sanal akrabalık bağının sosyal sınıfsal hareketlilik için nasıl bir kaynak olarak kullanıldığını, hem hizmet alan hem de hizmeti sağlayan taraflar için "sosyal sınıfsal statü"nün nasıl kurulduğunu ve pekiştirildiğini gösteriyor.

Sosyolojinin temel konularından biri olan "sosyal tabakalaşma ve sınıf analizi"ne feminist tarih çalışmalarının (Davidoff, 2002) ve genel olarak feminist eleştirel bakış açısının katkılarıyla feminist bir sosyolojinin imkanlarını hatırlatmış olduğumu ümit ediyorum. Sonuç olarak şunu diyebilirim: Kadınların nesnelere, insanlarla, mekânla, içeride ve dışarıda kurdukları ilişkiler, toplumsal sınıfların cinsiyet boyutunu olduğu kadar kültürel boyutunu da öne çıkarabilir. Aslında toplumsal cinsiyet analizi ile sosyal sınıf analizini birleştirmeye çalışan araştırmalar şunu da gösteriyor: Toplumsal sınıfları salt konumlardan ibaret oluşumlar, konumlanmalar olarak ya da sosyolojik kategoriler olarak anlayamayız; bunun içine mutlaka yaşantıları katmamız gerekiyor.

Kaynakça

- Akgökçe, N. & Çakır, S. (yay. haz.), 1987, *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayınları.
- Bock, G., 1987, *History, Women's History, Gender History*, Badia Fiesolana: European University Institute, Working Paper, No. 291.
- _____, 1989, "Women's History and Gender History: Aspects of an International Debate", *Gender and History*, 1 (1), s. 7-30.
- _____, 1991, "Challenging Dichotomies: Perspectives on Women's History" içinde *Writing Women's History International Perspectives*, eds. Hoffen, K., Pierson, R. R. & Rendall, J., s. 1-23.
- Bourdieu, P., 1989, *Distinction: A Social Critique of Judgement of Taste*, Routledge, Londra.
- _____, 1995, *Pratik Nedenler*, Kesit Yayınları.
- _____, 1997, *Toplumbilim Sorunları*, Kesit Yayınları.
- Callaway, H., 1992, "Etnography and Experience: Gender Implications in Fieldwork and Texts", içinde *Anthropology and Autobiography*, eds. Okely, J. & Callaway, H., Routledge.
- Crompton, R., 1998, *Class and Stratification, An Introduction to Current Debates*, Polity Press.
- Curthoys, A., 2000, "Adventures of Feminism, Simone de Beauvoir's Autobiographies, Women's Liberation, and Self-Fashioning", *Feminist Review*, no. 64, Bahar.
- Çakır, S., 1996, "Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor?", *İnsan, Toplum, Bilim*, 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, der. Lordoğlu, K., Kavram Yayınları.
- _____, 1995, " Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayınları.
- Davidoff, L., 1986, *The Best Circles: Society, Etiquette and Season*, Hutchinson, Londra.
- _____, 1994, "Catching the Greased Pig: Domesticity and Feminist History", içinde *Women in History: Central and Eastern European Perspectives*, eds. Peto, A. & Pittaway, M., Central European University, Budapest.
- _____, 2002, *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, İletişim Yayınları.
- Davidoff, L. & Hall, C., 1987, *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class 1780-1850*, Routledge, Londra.
- Delphy, C., 1998, "Women in Stratification Studies", içinde *Doing Feminist Research*, ed. Roberts, H., Routledge & Keagan Paul, London.
- _____, 1999, *Baş Düşman, Patriyarkanın Ekonomi Politikası*, Saf Yayınları, İstanbul.
- Durakbaşı, A., 2001, "Tarih Yazımının Yeni Olanakları, Aile Tarihi ve Yerel Tarih, içinde *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim, Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- _____, 2009, "Türkiye'de Ev kadınlığının Sosyal Tarihi'ne Bir Bakış: Ev Hanımları, Kadın Akrabalar, Hizmetçiler, Evlatlıklar" başlıklı TÜBİTAK Araştırması (halen devam ediyor).
- Durakbaşı, A., Karadağ, M. & Özsan, G., 2008, "Türkiye'de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Orta Sınıflar" başlıklı TÜBİTAK Araştırması.
- Ecevit, Y., 1996, "Türkiye'de Kadın Çalışmaları: Durum, Sorunlar ve Gelecek", içinde *Akademik Yaşamda Kadın- Frauen in der Akademischen Welt*, der. Coşkun, H., Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No. 9, Ankara.
- Geertz, C., 1990, "Yerli Gözüyle Antropolojik Anlamanın Doğası Üstüne", içinde *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, der. Rabinow, P. & Sullivan, W., pp. 45-56.
- Gluck, S. B. & Patai, D., 1991, *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History*, Routledge.
- Gray, A., 1997, "Learning from Experience: Cultural Studies and Feminism", içinde *Cultural Methodologies*, ed. McGuigan, J., Sage Publications.

- Hall, C., 1992, *White, Male and Middle Class: Explorations in Feminism and History*, Polity Press, Cambridge.
- Harding, S., 1993, "Rethinking Standpoint Epistemology: What is 'Strong Objectivity?'" içinde *Feminist Epistemologies*, eds. Alcoff, L., & Potter, E., pp. 49-82, Routledge, New York.
- _____, 1995, "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?" içinde *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Çakır, S. & Akgökçe, N., Sel Yayıncılık.
- _____, 1987, "Is there a Feminist Method?" içinde *Feminism and Methodology*, Open University Press, Milton Keynes ve Indiana University Press.
- Hattatoğlu, D., Işık, S. N. & Erendil Türkün, A., 2002, "Bir Ev Eksenli Çalışma Metodolojisi: Atölye Çalışmaları Örneğinde Bilgi, Örgütlenme ve Güçlenme", *İktisat Dergisi*, Sayı: 430 (Ekim), s. 48-53.
- Karadağ, M., 1998, *Türkiye Toplumunda bir Tabakalaşma Unsuru Olarak Eşraf ve Antep'te Eşraf Aileleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- _____, *Class, Gender and Reproduction: Exploration of Change in a Turkish City*, Tez Danışmanları: Prof. John Scott, Prof. Paul Thompson, Essex Üniversitesi.
- Kümbetoğlu, B., 1994, "Kadın, Çalışma ve Evde Üretim", *Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, Sosyoloji Derneği, s. 303-312, Ankara.
- Mies, M., 1983, "Towards a Methodology for Feminist Research", içinde *Theories of Women's Studies*, eds. Bowles, G. & Klein, R. D., Routledge- Kegan Paul.
- Mies, M., 1995, "Feminist Araştırmalar için bir Metodolojiye Doğru", içinde *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Çakır, S. & Akgökçe, N., s. 48-63, Sel Yayıncılık.
- Morgan, D., 1988, "Men, Masculinity and the Process of Sociological Enquiry içinde *Doing Feminist Research*, ed. Roberts, H., Routledge & Keagan Paul, London.
- Özbay, F., 1982, "Ev Kadınları", *Ekonomik Yaklaşım*, Vol. 3, No. 7.
- _____, 1990, "The Development of Studies on Women in Turkey" içinde *Women, Family and Social Change in Turkey*, der. Özbay, F., UNESCO.
- _____, 1999, *Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi Evlat mı?*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Porter, M., 1995, "Second-hand Ethnography: Some Problems in Analyzing a Feminist Project", içinde *Analyzing Qualitative Data*, eds. Bryman, A. & Burgess, R. G., Routledge.
- Roberts, H., 1998, *Doing Feminist Research*, Routledge & Keagan Paul, Londra.
- Savage, M., 1997, "Social Mobility and the Survey Method: A Critical Analysis", içinde *Pathways to Social Class- A Qualitative Approach to Social Mobility*, ed. Bertaux, D. & Thompson, P., Clarendon Press, Oxford.
- Smith, D., 1999, *Writing the Social*, Critique, Theory and Investigations.
- Stanley, L. & Wise, S., 1979, "Feminist Research, Feminist Consciousness and Experiences of Sexism", *Women's Studies International Quarterly*, 2 (3), pp. 359-79.
- İlyasoğlu, A., 1997, "Kadın Çalışmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımının Türkiye'de Kadın Araştırmaları Alanına Getireceği Açılımlar Üzerine", *Toplum Bilim*, Kış.
- Oakley, A., 1988, "Interviewing Women: A Contradiction in Terms" içinde *Doing Feminist Research*, ed. Roberts, H., Routledge & Keagan Paul, London.
- Tekeli, Ş., 1992, "Bilimlerde Metodolojinin 'Kadın Bakış Açısından' İrdelenmesi", içinde *Türkiye'de Kadın Olgusu*, (der.) Arat, N., Say Yay., s. 29-50.
- Wolf, D. L., 1996, "Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork", *Feminist Dilemmas in Fieldwork*, Westview Press / Harper Collins.